

ЗАТВЕРДЖЕНО
Рішення Приймальної комісії
Бердянського державного
педагогічного університету
«30» травня 2023

ПРОГРАМА
вступного екзамену зі спеціальності

Освітній ступінь:	доктор філософії
Основа вступу:	освітній ступінь магістр або освітньо-кваліфікаційний рівень спеціаліст
Спеціальність:	032 Історія та археологія
Термін навчання:	4 роки

Бердянськ – 2023

1. Пояснювальна записка

Мета і завдання дисципліни:

Вступний іспит на здобуття освітнього ступеню доктор філософії за спеціальністю 032 Історія та філософія має на меті визначення рівня знань вступників, з'ясування їх світоглядної позиції, ступеня осмислення і усвідомлення науковцями-початківцями генези розвитку історичної науки та стану їх готовності до дослідницької діяльності в галузі історії.

Програма акцентована на проведенні досліджень з актуальних проблем історії України, соціальних змін та політичних процесів вітчизняної історії через призму соціогуманітаристики, комплексу проблем джерелознавства та історіографії історії України.

Програма вступного іспиту з історії включає опорні питання нормативних вузівських навчальних курсів «Історія України», «Історіографія» та «Джерелознавство».

Оцінювання відповідей вступників проводиться за сталими вимогами і нормами, а також з урахуванням:

- здатності мислити науковими категоріями;
- об'єктивності «бачення» закономірностей і своєрідності розвитку вітчизняної історії;
- сформованості наукового стилю мислення особистості; вміння оцінювати певні ідеї, об'єктивність та неупередженість;
- схильності до наукової творчості.

Вступник до аспірантури повинен знати:

- демонструвати наукові погляди при формуванні цілісної картини актуальних проблем історії України;
- володіти концептуальними та методологічними знаннями в галузі історичних наук та бути здатним застосовувати їх до професійної діяльності на межі предметних галузей;
- вміти інтегрувати існуючі методики та методи досліджень та адаптувати їх для розв'язання наукових завдань при проведенні дисертаційних досліджень;
- вміти визначити об'єкт і суб'єкт, предмет досліджень, використовуючи гносеологічні підходи до розв'язання історичних проблем.

уміти:

- застосовувати законодавчі акти, що регулюють наукову політику на міжнародному, міждержавному, державному та регіональному рівнях;
- скласти список критеріїв, які необхідно враховувати при розширенні соціокультурних аспектів історичного минулого, детальному вивченні історії окремих соціальних прошарків суспільства, популяризації наукової біографістики, поглибленому аналізу повсякденних практик суспільного життя, впливу політичних реалій на соціальні процеси, їх взаємовпливи та взаємозалежність;
- спланувати та реалізувати на практиці оригінальне самостійне наукове дослідження, яке має наукову новизну, теоретичну і практичну цінність та

сприяє розв'язанню значущих соціогуманітарних проблем історичного процесу;

- орієнтуватися в масиві наукової літератури з вітчизняної історії, систематизувати науковий матеріал, критично аналізувати джерела та історичні праці;

- розробити оригінальний практичний курс для студентів з фахової дисципліни, враховуючи сучасний стан наукових знань та особисті дослідницькі навички;

- використовувати сучасні інформаційні джерела національного та міжнародного рівня для оцінки стану вивченості об'єкту досліджень і актуальності наукової проблеми;

- продемонструвати навички роботи з сучасним функціонально-інструментальними та комунікативними основами дослідження історії.

Комплекція екзаменаційних білетів передбачає системне відображення вузлових питань з зазначених складових частин програми з трьох питань:

«Історія України», «Історіографія», «Джерелознавство».

Формат проведення фахового вступного іспиту.

Фаховий вступний іспит проводиться дистанційно з використанням платформи (програмне забезпечення) для проведення відеоконференцій Zoom.

У встановлений розкладом час початку фахового вступного іспиту члени фахової атестаційної комісії розпочинають відеоконференцію, долучають до неї вступників, здійснюють автентифікацію вступників та інформують їх про правила проведення вступного іспиту та часові обмеження.

Автентифікації вступника передбачає:

- встановлення аудіо та візуального контакту зі вступником на платформі відеоконференцій;

- показ документа, що посвідчує особу (паспорт громадянина України у формі книжечки або картки, паспорт громадянина України для виїзду за кордон у тому числі Е-паспорт, Е-паспорт для виїзду за кордон, Е-документ).

На початку фахового вступного іспиту члени фахової атестаційної комісії рандомно задають 3 питання з переліку, поданому у програмі.

Вступник готує відповіді на питання і в режимі відеоконференції відповідає на них та на додаткові запитання членів фахової атестаційної комісії.

Члени фахової атестаційної комісії оцінюють відповіді вступників вищої освіти.

Результати фахового вступного іспиту оголошуються не пізніше наступного дня після його проведення шляхом розміщення відповідних відомостей на офіційному вебсайті Бердянського державного педагогічного університету bdui.org.ua у вкладці ВСТУПНИКУ.

У разі повітряної тривоги під час складання фахового вступного іспиту, іспит призупиняється, учасники можуть пройти до укриття. Після відбою

повітряної тривоги, учасники можуть продовжити складання фахового вступного іспиту.

2. Зміст програми

Зміст дисципліни «Історія України»

Стародавня історія України

Історія первісного суспільства на території сучасної України. Первісні релігії та мистецтво на території України. Неолітична революція в Україні. Енеоліт та доба бронзи на території України. Археологічні культури Полісся. Археологічні культури Придніпров'я. Археологічні культури Півдня України. Нові підходи у вивченні кочовиків та античних міст-держав у Північному Причорномор'ї. Проблема виникнення держави у східних слов'ян в історіографії.

Київська держава

Становлення та роздробленість Київської Русі

Норманізм: витоки та історія. Сучасний неонорманізм. «Хозарська» та «візантійська» теорії виникнення Київської Русі: археологічні та писемні аргументи. Сучасні погляди українських вчених на утворення держави. Політичний розвиток давньоруської держави, його основні етапи. Внутрішня політика київських князів: Олега, Ігоря, Ольги, Святослава, Володимира Великого, Ярослава Мудрого, Володимира Мономаха та ін. Поліцентризація Русі та початок її політичного роздроблення. Південноруські князівства XII-XIII ст.

Зовнішні відносини та внутрішні процеси в Київській Русі

Міжнародні відносини Київської Русі. Русь і нормани. Русь і Візантія. Південна орієнтація київських князів. Русь і країни Західної та Центральної Європи. Русь і Великий Степ: хозари, печеніги, половці. Соціально-економічні процеси в давньоруському суспільстві. Соціальна структура Русі. Господарство: землеробство, скотарство, промисли, ремесла, торгівля. Південноруське село й місто. Етнічний розвиток Русі. Духовне й культурне життя давньої Русі. Язичництво. Християнізація Русі. Освіта й культура на Русі.

Галицько-Волинська держава. Монгольська навала

Галицько-Волинська держава - спадкоємиця Київської Русі. Червона Русь та її витоки. Галицьке та Волинське князівства на шляху до об'єднання. Утворення Галицько-Волинської держави. Початки правління Данила Романовича. Монголо-татарська експансія та Галицько-Волинська держава. Золотоординська залежність руських земель. Моделі політичних відносин в колишній Київській Русі після монголо-татарського нашествия. Соціально-економічні відносини на Русі у період золотоординського поневолення. Піднесення Галицько-Волинської держави у період правління Данила Романовича. Данило Галицький як король руський. Європейська політика Галицько-Волинського князівства. Галичина і Волинь у період правління Лева Даниловича. Занепад Галицько-Волинського князівства

Литовсько-польська доба історії України

Початок проникнення литовців на Русь: причини та наслідки. Політичний устрій Великого князівства Литовського. Татарський чинник. Синьоводська битва в історіографії. Литовсько-татарська боротьба за українські землі у XIV ст. Київська та Волинська землі в кінці XIV- першій половині XV ст. Особливості інкорпорації західноукраїнських земель до Польської держави. Політико-правовий статус Галицької та Подільської земель у складі Польщі. Кревська унія. Князювання Вітовта. Місце Люблінської унії в українському історичному процесі: утворення нової держави, геополітичні зміни у Східній Європі, об'єднання Русі. Українські землі у московсько-литовській конфронтації. Особливості відносин між Великим князівством Литовським та Кримським ханством, статус прикордонних українських земель, татарська колонізація південноукраїнського регіону в кінці XV ст. Виникнення фільваркового господарства. Аграрна реформа 1557 р. у Великому князівстві Литовському. Українське місто в економічному розвитку XV - першої половини XVII ст. Соціальна структура польсько-литовського суспільства, привілейовані категорії українського суспільства, їх станові та регіональні особливості. Релігійна ситуація на українських землях у XVI ст. Реформація та Контрреформація на українських землях.

Українське козацтво. Гетьманщина

Шляхи походження козацтва. Запорозька Січ, її устрій. Реєстрове козацьке військо. Козацтво і православ'я. Перші козацькі повстання. Україна напередодні козацької революції сер. XVII ст.: політичні, національно-релігійні, соціально-економічні та психологічні причини, характер і рушійні сили. Проблеми типології, хронологічних меж та періодизації Національно-визвольної війни. Підготовка й початок повстання. Гетьман Б. Хмельницький. Перші перемоги 1648 р. Основні воєнно-політичні події 1649-1653 рр. Формування української козацької держави Б. Хмельницького, її характерні ознаки. Розробка гетьманом наріжних принципів української державної ідеї. Внутрішня політика українського уряду. Соціально-економічні зміни.

Зовнішня політика уряду Б. Хмельницького. Переяславська Рада і Березневі статті 1654 р., їх сутність і наслідки. Завершальний етап національно-визвольної війни. Підсумки та значення повстання Богдана Хмельницького. Початок громадянської війни в Гетьманській Україні. І. Виговський, Ю. Хмельницький. Поділ козацької України на два гетьманства. Боротьба П. Дорошенка за возз'єднання Української держави. «Руїна» в українських землях, її причини та наслідки. Україна за гетьманування І. Мазепи. Обмеження автономії Гетьманщини за часів І. Скоропадського. Перша ліквідація гетьманства. П. Полуботок. Гетьмани Д. Апостол і К. Розумовський. Остаточне скасування української козацької державності. Слобідська Україна в складі Російської держави XVII-XVIII ст. Особливості економічного та політичного розвитку Правобережжя та західноукраїнських земель. Правобережна Україна наприкінці XVII - на початку XVIII ст. П. Орлик та його «Конституція». Українські землі в складі Речі Посполитої XVIII ст. Особливості розвитку західноукраїнських земель. Соціальні й національні рухи: опришківство, гайдамацтво, Коліївщина. Запорозька Січ у другій половині XVII- XVIII ст. Українська освіта та культура в другій половині XVII-XVIII ст.

Українські землі в к. XVIII – початку XX ст.

Інкorporація Наддніпрянщини до складу Російської імперії та її адміністративно-територіальна реорганізація. Ліквідація залишків українських автономних установ. Вхідження різних соціальних верств до імперського соціуму. Реформи Марії-Терезії та Йосипа II і їх вплив на становище західних українців. Імперська реакція доби Леопольда II, Франца та Фердинанда. Західноукраїнські землі під владою Габсбургів середини XIX - початку XX ст.

Ліберально-буржуазні реформи Олександра II 60-70-х рр. XIX ст. та їх проведення в Наддніпрянській Україні. Посилення русифікаторської політики царизму. Суперечливість внутрішньої політики російського царизму в українських землях на початку XX ст.: реформістські та реакційні заходи періоду системної кризи самодержавства. Передумови й початки формування модерної української нації. Кирило-Мефодіївське товариство, Т. Шевченко. «Весна народів» і українська національна революція в Галичині. Українські громади та гуртки в Наддніпрянській Україні 60-80-х рр. XIX ст. В. Антонович, М. Драгоманов. Суспільний рух у Західній Україні другої половини XIX - початку XX ст. Перетворення Східної Галичини на «український П'ємонт». Перші політичні партії в к. XIX – на початку XX ст. Автономісти-федералісти і самостійники. Перша російська революція в українських землях. Українці в загальноросійському й польському визвольному русі. Занепад і криза кріпосних відносин. Зародження ринкових відносин на селі. Соціальні суперечності й антикріпосницька боротьба українського селянства. Міста в українських землях, їх національний та соціальний склад. Початок промислового перевороту. Соціальне розшарування суспільства. Утвердження ринкових відносин. Урбанізація.

Переселенський рух українців. Історичні умови культурного розвитку українських земель. Політика царського і цісарського режимів у галузі освіти, науки і культури. Стан розвитку науки. Нова українська література. Особливості церковно-релігійного життя.

Україна в період національної революції та боротьби за незалежність (1917-1921 рр.)

Політичне становище в Україні після повалення царизму. Створення Української Центральної Ради, її Універсали. Проголошення УНР. М. Грушевський - голова УЦР і Президент УНР. Перша українсько-більшовицька війна. Перше встановлення радянської влади в Україні. Брестський мирний договір та умови його реалізації. Окупація України австро-німецькими військами. Політика УЦР. Гетьманський переворот 29 квітня 1918 р. Встановлення гетьманського режиму П. Скоропадського, його політика. Прихід до влади Директорії. В. Винниченко. С. Петлюра. Утворення ЗУНР. Злука УНР і ЗУНР. Наростання громадянської війни в Україні. Посилення протистояння між УНР, денікінцями й більшовиками. Друга українсько-більшовицька війна. Повстансько-партизанський рух в Україні. Н. Махно. Дипломатія незалежних українських урядів. Повернення більшовицького режиму в Україну. «Воєнний комунізм» та його основні напрямки. Причини поразки та уроки української революції.

Україна в 20-30 роках ХХ ст.

Впровадження НЕПу. Реформи 20-х років в УСРР. Голод 1921-1923 рр. Входження УСРР до СРСР. Українізація: форма і зміст. О. Шумський. М. Скрипник. Культурне будівництво. Відмова від НЕПу. Концепція планової економіки. Перші п'ятирічки. Індустріалізація та її методи. Насильницька колективізація. Голодомор 1932-1933 рр. та його наслідки для України. Культурна революція. Встановлення сталінського тоталітарного режиму наприкінці 1920-х - упродовж 1930-х рр. Масові репресії. «Розстріляне відродження». Західноукраїнські землі у міжвоєнний період: особливості соціально-економічного, суспільно-політичного та етнокультурного розвитку. Польська національна політика між концепціями Ю. Пілсудського та Р. Дмовського. Санація. Український національний рух в Польщі. Релігійна політика в Польщі ревіндикація Православної церкви на Волині та Холмщині. Політичне, соціально-економічне та культурне становище українців в Румунії та Чехословаччині. Національний рух українців в Румунії та Чехословаччині. Карпатська Україна

Друга світова війна й Україна

Українське суспільство у 1939-1941 рр. Радянсько-німецький альянс і приєднання західноукраїнських земель до СРСР. Напад Німеччини й оборонні бої 1941-1942 рр. Причини тимчасових поразок Червоної Армії. Нацистський

окупаційний режим. Рух Опору та його особливості в Україні. Радянські партизани й національне підпілля. Формування ОУН - УПА. Визволення України (1942-1944 рр.). Повернення радянської влади й українське суспільство в 1943-1945 рр. Україна - один із засновників ООН.

Україна в 1945-1991 рр.

Повоєнні адміністративно-територіальні зміни. Відбудова народного господарства. Голод 1946-1947 рр. «Радянізація» західних областей України та реакція населення. Зовнішньополітична діяльність УРСР. Хрущовська «відлига» та її парадокси. Соціально-економічний та суспільно-політичний розвиток. Духовне життя. Шістдесятники. Поворот до неосталінізму. Дисиденти. П. Шелест. В. Щербицький. Стан економіки, освіти, науки та культури. Наростання кризових явищ. «Нове мислення», спроба «прискорення». Гласність і початок новітнього національного відродження. Зародження багатопартійності. Декларація про державний суверенітет. Криза горбачовської «перебудови».

Україна в період незалежності

Проголошення незалежності України. Прийняття Конституції України 1996 р. Багатопартійність в Україні. Особливості творення національної ринкової економіки. Формування національної еліти. Процеси соціальної трансформації. Ринкові реформи. Етнонаціональні процеси. Основні тенденції розвитку сучасної української культури. Духовність суспільства на сучасному етапі. Україна на міжнародній арені. «Революція Гідності». Україна та євроінтеграція. Анексія Російською Федерацією Автономної республіки Крим. АТО на сході України.

Зміст дисципліни «Історіографія»

Історичні знання від появи перших писемних джерел на території України до розпаду Київської Русі

Давня історія України в історіографії. Археологічні дослідження та історіографія давньої історії України. Античні, візантійські, арабські писемні джерела з ранньої історії України. Історики дореволюційної, радянської доби з давньої історії України. Дослідження ранньої історії України після 1991 р. у вітчизняній та зарубіжній історіографії. Предметне коло досліджень давньої історії України. Історичні знання в Київській Русі та Галицько-Волинському князівстві. «Повість минулих літ». «Великий Степ» в історіографії. «Слово о полку Ігоревім». «Повчання Володимира Мономаха дітям». Нестор Літописець. Антоній Печерський. Православна церква та її місце в розвитку давньоруської історіографії.

Історичні знання історії України XIV- XVII ст.

Українська історіографія XIV – першої половини XVII ст. Літописна традиція в польсько-литовську добу. Радзивілівський літопис. Баркулабівський літопис. Густинський літопис. Межигірський літопис. Мемуарна література. Наукові праці з історії українських земель XIV – першої половини XVII ст. Е. Лясота. «Опис України» Г. де Боплана. Історіографія часів Визвольної війни середини XVII ст. і формування козацької державності. Козацько-старшинські літописи XVII ст. Історіографія життя та діяльності Богдана Хмельницького. Літопис Самовидця. Літопис Грабянки. Літопис Самійла Величка. Полемічна та історична церковна література к XVI – поч. XVIII ст. П. Скарга. І. Вишенський. Й. Борецький. К. Сакович. І. Потей. П. Могила. І. Гізель. Л. Баранович. Ф. Прокопович.

Історіографія історії України XVIII – XIX ст.

Особливості української історіографії XVIII ст. Загальні умови розвитку історичних знань на українських землях. Просвітництво та історіографія. Дворянсько-старшинська історіографія: особливості розвитку. Іван Мазепа в українській і зарубіжній історіографії. Г. Сковорода. Г. Полетика. В. Капніст. Я. Козельський. В. Рубан. Історична думка в Україні в I половині XIX ст. Загальні умови розвитку історичної думки першої половини XIX ст. Харківський університет В. Каразіна. Декабристський рух в Україні в історіографії. Київський університет св. Володимира. «Studium ruthenum» у Львівському університеті. «Історія Русів» та проблема її авторства. Питання української історії у творчості українських культурних діячів I пол. XIX ст. М. Максимович. М. Костомаров. Ліквідація кріпосного права та його вплив на розвиток української історичної думки. Історичні погляди В.Б. Антоновича та його учнів. Місце М.П. Драгоманова в українській історіографії. Російська та польська історіографія XIX ст. про Україну та українців. М. Погодін. В. Ключевський. М. Бобжинський. Українські історичні дослідження на початку XX ст. М.С. Грушевський – видатний історик України. Зародження української народницької та державницької історіографії.

Історіографія історії України у 1918-1991 рр.

Особливості української історіографії в СРСР. «Радянізація» та ідеологізація історичної науки. Дослідження соціальної та політичної історії в працях Г.І. Петровського, М.О. Скрипника, О.В. Затонського. Марксистсько-ленінська ідеологія та формаційний підхід. «Короткий курс історії ВКП(б)» та його вплив на подальший розвиток радянської історіографії. Радянський період української історії в сучасній історіографії. Темні плями історії СРСР та їх відкриття після 1989 р. Дослідження трудних питань історії радянського минулого та їх значення. Історичні надбання української історіографії на західноукраїнських землях в 1918-1944 рр. Особливості розвитку історичної науки на західноукраїнських землях в 1918-1944 рр. Наукові та освітні центри на західноукраїнських землях. Вплив Греко-католицької та Православної

церков на розвиток української історіографії. А. Шептицький та І. Огієнко. Головні представники української історичної науки на Галичині, Волині, Буковині та Закарпатті в 1918-1944 рр.

Історіографія історії України у період незалежності та у великій еміграції

Історична наука в умовах існування незалежної України. Загальні умови відродження традицій національної історіографії. Пріоритетні напрями історичних досліджень. Об'єднання зусиль істориків материкової України та української діаспори. Шляхи становлення великої еміграції. Основні центри дослідження української історії за кордоном. Історичні школи діаспорної української історіографії. Значення діаспорної української історіографії для розвитку історичних знань. Н. Полонська-Василенко. О. Субтельний. І. Лисяк-Рудницький. І. Шевченко. Р.-П. Магочій. Б. Осадчук. Д.-П. Хімка. Сучасні історики-дослідники СРСР та радянського періоду в незалежній Україні та за кордоном. Коло досліджень історії 1917-1991 рр. та погляди на історію СРСР й УРСР сучасних істориків. Сучасні історичні дослідження про становище західноукраїнських земель в 1918-1944 рр. С. Кульчицький. С. Плохій. Я. Дашкевич. Н. Яковенко. Я. Грицак.

Зміст дисципліни «Джерелознавство»

Предмет, завдання, структура і поняття історичного джерелознавства

Зародження та основні етапи історичного джерелознавства. Предмет та методологічні засади курсу. Завдання та функції історичного джерелознавства. Джерелознавча термінологія. Джерелознавчі проблеми історії України. Поняття структури історичного джерелознавства. Джерелознавство в системі історичної науки. Основні компоненти історичного джерелознавства. Спеціальні історичні дисципліни в структурі джерелознавства. Визначення історичного джерела. Основні етапи існування історичного джерела. Об'єктивно-суб'єктивна природа джерела. Джерельна інформація. Джерельна база історичних досліджень.

Класифікація історичних джерел, джерелознавча критика

Поняття класифікації джерел, її завдання та значення. Класифікаційні ознаки і критерії класифікації. Основні схеми і моделі класифікації джерел. Особливості класифікації писемних джерел. Класифікація джерел з історії України. Сутність джерелознавчої критики. Основні завдання джерелознавчої критики в історичній ретроспективі. Аналітична критика джерел. Синтетична критика джерел.

Методика пошуку, опрацювання і використання історичних джерел

Поняття методики історичного джерелознавства. Етапи роботи з джерелами. Методика пошуку та виявлення джерел. Дослідження джерел. Джерелознавча критика. Перехід до аналітичної критики як початок наукового використання досліджених джерел. Методика роботи з масовими джерелами.

Типи історичних джерел

Загальний огляд речових джерел з української історії. Нумізматичні джерела. Архітектурні пам'ятки. Предмети озброєння. Предмети одягу. Предмети ужиткового характеру. Коштовності. Загальний огляд зображальних джерел з української історії. Графічні книжкові зображення. Портретні зображення. Жанрові та історичні зображальні джерела. Кіно-, фото-, відеодокументи. Картографічні джерела. Боністичні джерела (зображальний аспект). Народні картини. Загальний огляд усних джерел. Прозові усні джерела. Казки. Міфи. Легенди. Перекази. Оповідання. Замовляння. Драматичні джерела. Віршовані усні джерела. Пісенні джерела. Усні історичні твори. Билини. Думи. Історичні, політичні й станові пісні. Пісні-гімни. Загальна характеристика лінгвістичних джерел. Антропонімічні джерела. Топонімічні джерела. Слова іншомовного походження. Загальний огляд писемних джерел. Літописи. Актові та діловодні документи. Статистичні джерела. Матеріали соціологічних досліджень. Судово-слідчі документи. Документи громадських об'єднань та політичних партій. Періодична преса як історичне джерело. Джерела особового походження. Агіографічна література. Наукова література. Художня література.

3. Перелік питань

1. Трипільська цивілізація у сучасній науковій інтерпретації.
2. Археологічні дослідження кочових племен та античних міст-держав у Північному Причорномор'ї.
3. Матеріальна та духовна культура східних слов'ян.
4. Теорії походження українського народу.
5. Літописи як спроба дослідження історії України
6. Історіографія політичних та релігійних процесів часів Київської Русі
7. Історіографія історії України литовсько-польського періоду (XIV - перша половина XVII ст.).
8. Теорії становлення козацтва наприкінці XIV – першій третині XVII ст.
9. Козацький стан в Україні у XVI – першій половині XVII ст. в історичних дослідженнях
10. Православна та Греко-католицька церква в Україні під владою Речі Посполитої у вітчизняній історіографії
11. Національно-визвольна війна українського народу середини XVII ст. в історіографії
12. Переяславська рада 1654 р. в поглядах вітчизняних та зарубіжних істориків.
13. Доба Руїни в історичних дослідженнях
14. Новітні інтерпретації гетьманування І. Мазепи
15. Політика Московської держави і Російської імперії щодо Гетьманщини у 1654 – 1764 рр. в історіографії
16. Нова (Підпільненська) Січ в історіографії
17. Українсько-турецькі та українсько-кримські стосунки в середині XVII – кінці XVIII ст. в історіографії
18. Соціально-економічні та культурні тенденції на українських землях в період кінця XVIII – початку XX ст.
19. Формування української нації у XIX ст.: проблеми термінології та періодизації.
20. Розвиток мовознавства та українознавства в контексті процесів національного відродження у першій половині XIX ст.
21. Українські землі в соціополітичному просторі Російської та Габсбурзької імперій.
22. Українські землі під владою Російської імперії (кінець XVIII – початок XX ст.) в історіографії.
23. Українські землі під владою Австрійської імперії (кінець XVIII – початок XX ст.) в історіографії.
24. Українські історики XIX ст. та їх місце в розвитку історіографії історії України
25. Політизація українського національного руху в середині XIX – початку XX ст. в історіографії
26. Ідея української державності в програмах українських політичних партій початку XX ст.
27. Соціокультурні тенденції на Півдні України в історичних дослідженнях

28. Православна церква в Україні у складі Російської імперії в історичних дослідженнях
29. Колонізація Півдня України (кінець XVIII – початок XX ст.) в історіографії
30. Гендерний аспект історії України в історіографії
31. Соціально-економічний розвиток Півдня України в кінці XVIII – початку XX ст. в історіографії
32. Сучасні погляди вчених на Українську революцію 1917 – 1921 рр.
33. Махновський рух на Півдні України в світлі історіографії
34. Становлення комуністичної влади в Україні в історіографії (1919-1929)
35. Сучасна українська історіографія щодо дослідження трудних питань історії СРСР
36. Західноукраїнські землі у міжвоєнний період (1921-1939 рр.) в історіографії.
37. Голодомор 1932-1933 рр. як геноцид українського народу. Сучасна історіографія питання.
38. Україна у період Другої світової війни: наукові дискусії та інтерпретації.
39. Національний рух опору в роки Другої світової війни в історіографії
40. Радянська Україна в післявоєнний період в історичних дослідженнях (1945-1991).
41. Дисидентський рух в Україні: ідеологія, етапи та історія дослідження.
42. Предмет і завдання історіографії історії України, її роль в підготовці істориків
43. Сучасні історіографічні праці з давнього періоду історії України
44. «Повість минулих літ» як найдавніше історіографічне східнослов'янське джерело
45. М. Грушевський – фундатор української національної історіографії
46. Українська історіографія на західноукраїнських землях в міжвоєнний період (1919-1939 рр.)
47. Розвиток діаспорної української історіографії в XX – на поч. XXI ст.
48. Сучасна українська історіографія: проблеми та перспективи.
49. Поняття та основні ознаки історичного джерела. Етапи функціонування історичного джерела.
50. Класифікації історичних джерел. Поняття «класифікаційної ознаки джерела».
51. Джерельна інформація. Поняття та види
52. Документальні та наративні джерела, їх ознаки та відмінності між ними
53. Палеографія як спеціальна історична дисципліна. Українські палеографічні пам'ятки
54. Фалеристика як спеціальна галузь історичної науки. Українські фалеристичні пам'ятки
55. Нумізматика як спеціальна галузь історичної науки. Нумізматичні джерела
56. Боністика як спеціальна галузь історичної науки. Боністичні джерела
57. Сфрагістика як спеціальна галузь історичної науки. Українські сфрагістичні пам'ятки.

58. Усна історія як науковий напрямок. Усноісторичні дослідження на Півдні України
59. Архівні джерела. Етапи роботи з архівними джерелами.
60. Архівні установи України. Облік документів в архівах України

4. Критерії оцінювання

Вступник на додатковому вступному випробуванні повинен відповісти на питання, які містить, обраний вступником, білет. Якщо члени комісії незадоволені відповідями вступнику додатково задають питання, поки не буде встановлений рівень знань вступника. За згодою членів комісії знання вступника, які він показує на співбесіді можуть бути оцінені як незадовільні, задовільні, добрі, відмінні.

Якщо вступник розкриває питання на 0...25 % – оцінка «незадовільно»; на 26...50 % – «задовільно»; на 51...75 % – «добре»; на 76...100 % – «відмінно».

Оцінка «незадовільно» означає, що вступник не має чітких уявлень про історичний процес і не здатний займатися науково-дослідною роботою. Оцінка «задовільно» виставляється, якщо вступник в цілому розуміє причинно-наслідкові зв'язки між історичними подіями, орієнтується у фактичному матеріалі з несуттєвими помилками і здатний займатися науково-дослідною роботою. Оцінка «добре» відображає розуміння сутності історичного процесу, вміння орієнтуватися у фактичному матеріалі, аналізувати історичні явища і робити аргументовані висновки, здатність займатися науково-дослідною роботою. Оцінка «відмінно» відображає системність знань вступників, чіткість розуміння сутності історичного процесу, вміння вільно орієнтуватися у фактичному матеріалі, здатність займатися науково-дослідною роботою.

Інформація про результати іспиту оголошується вступникові в день її проведення.

Бали отримані під час вступного іспиту зі спеціальності становлять частину конкурсного балу вступника, який враховує також результат вступного іспиту з іноземної мови, результат презентації дослідницьких пропозицій чи досягнень і додатковий бал за наукові здобутки вступника

5. Список рекомендованої літератури

1. Алексєєв Ю. М. Україна на зламі історичних епох (Державотворчий процес 1985-1999 рр.) / Ю. М. Алексєєв [та ін]. – К.: ТОВ «УВПК «ЕксОб», 2000. – 296 с.
2. Антипов С.Й., Дубовик В.А. Американські вчені про незалежну Україну (1989-1992 рр.)//УІЖ-1995-№2.
3. Багалій Д.І. Нарис історії України на соціально-економічному ґрунті / Д.І. Багалій. – Х.: Час, 1993. – 275 с.
4. Бадах Ю. Г. Переддень та початок Великої Вітчизняної війни: монографія/ Ю. Г. Бадах. – К., 2011. – 452 с.

5. Баран В. К. Україна: новітня історія: 1945-1991 рр. / В. К. Баран. — Л.: Інститут українознавства ім. І. Крип'якевича НАН України, 2003. — 667 с.
6. Білодід В. Д. Історіографія української етноментальності/В.Д. Білодід — К.: Вища шк., 2011. — 335 с.
7. Бойко О.Д. Історія України у ХХ столітті. 20-90-ті роки. - Ніжин, 1994.
8. Бондаренко К. Довідник з історії України: В 3 т. К., 1995.
9. Всесвітня історія. — Довідник студента. — Донецьк, 2006- 484 с.
10. Всесвітня історія / під редакцією Я. М. Бердичевського, Т.В. Ладиченко. — Запоріжжя, 2008.
11. Головченко В. І. Дипломатична історія України (1923–1993 роки) : навч. посіб. / В. Головченко, В. Матвієнко. — К. : ВПЦ 'Київський ун-т, 2012. — 239 с.
12. Гончаренко В.Д. Історія держави і права України: [підручник.] / В.Д. Гончаренко. — К.: Атіка, 2013. — 704 с.
13. Грицак Я. Й. Нарис історії України. Формування модерної української нації ХІХ-ХХ століття: навч. посібник / Я. Й. Грицак. — 2.вид. — К.: Генеза, 2000. — 356 с.
14. Гунчак Т. Україна. Перша половина ХХ століття.-К., 1993.
15. Дедурін Г.Г., Іванов С.Ю. Історія та культура України:навчальний посібник/ Г.Г.Дедурін, С.Ю.Іванов. — Харків:ХНУВС, 2017.— 106 с.
16. Декларація про державний суверенітет України // Рад. Україна-199(1 – 17 липня).
17. Документи про створення СНД // Голос України-1991-24 грудня.
18. Дослідники історії Південної України : біобібліогр. довід., Т. 2 / Нац. акад. наук України, Ін-т укр. археографії та джерелознавства ім. М. С. Грушевського, Бердян. держ. пед. ун-т [та ін.] ; упоряд. І. І. Лиман. — К., 2016. — 500 с.
19. Історія держави і права України. В 2 част. К., 1996 - част.2.
20. Історія України / В. Ф. Верстюк, О. В. Гарань, О. І. Гуржій та ін., під ред. В. А. Смолія. — К., Альтернативи, 1997. — 416 с.
21. Історія України в особах ХГХ-ХХ ст.- К., 1995.
22. Історія України в особах. ХІХ-ХХ ст.-К., 1995.
23. Історія України. Курс лекцій: В 2 кн. К., 1992, 2 кн.
24. Історія українських політичних партій: Кінець ХІХ - 1917 р. Хрестоматія / Упорядник Б. І. Корольов, І. С. Михальський. - К: Вид. Європейського університету, 2003. - 561 с.
25. Історія українського війська.-Львів, 1992.
26. Історія українського козацтва: нариси у 2-х т. / Редкол. В. А. Смолій та ін. - К: Вид. дім Києво-Могилянської академії, Т. 1. 2007. - 799 с.
27. Історія українського козацтва: нариси у 2-х т. / Редкол. В. А. Смолій та ін. - К: Вид. дім Києво-Могилянської академії, Т. 2. 2007. - 723 с.
28. Калакура Я.С. Українознавче дослідження: теорія та методологія / Я.С. Калакура. - Тернопіль: Джура, 2012. - 294 с.
29. Коваль М.В., Кульчицький С.В., Курносів Ю.О. Історія України.- К., 1996

30. Ковальчук, В. В. Основи наукових досліджень / В. В. Ковальчук, Л. М. Моїсєєв. – К. : В. П. Професіонал, 2004. – 208 с.
31. Колесник І. Історик і влада : монографія / І. Колесник. – К. : Ін-т історії України НАНУ, 2016. – 543 с.
32. Король В.Ю. Історія України: Документи. Матеріали. Посібник. / В. Ю. Король. – К.: Видавничий центр «Академія», 2002. — 448 с.
33. Косик В. Україна і Німеччина у Другій світовій війні. - Париж-Нью-Йорк-Львів, 1993.
34. Кремень В., Базовкін Є. та ін. Суспільно-політична ситуація в Україні: етапі тенденції розвитку(сер. 1993р.) // Політичні читання-1994-№1.
35. Кремень В.Г., Табачник О.Д., Ткаченко В.М. Україна: альтернативи поступу (критика історичного досвіду).-К., 1996.
36. Кремень В.Г., Табачник Д.В., Ткаченко В.М. Україна: альтернативи поступу (критика історичного досвіду).-К., 1996.
37. Крушельницька, О. В. Методологія та організація наукових досліджень / О. В. Крушельницька. – К. : Кондор, 2003. – 192 с.
38. Кугутяк М. В. Історія української націонал-демократії (1918-1929) / М. В. Кугутяк. – К.; Івано-Франківськ: Плай, 2002. – Т. 1. – 2002. – 534 с.; Т. 2. – 2004. – 704 с.
39. Кульчицький С.В. Новітня історія України // УІЖ-1991 -№ 11.
40. Литвин В.М., Слюсаренко А.Г. На політичній арені України (90-ті рр.). роздуми істориків // УІЖ-1994-№3.
41. Мірчук П. УПА-1942-1952рр.-К, 1991.
42. Нагаєвський І. Історія Української Держави двадцятого століття.- К.,1994.
43. Палієнко М. Г. Архівна спадщина української еміграції: основні етапи формування / М. Г. Палієнко // Архіви України. — 2011. — № 6(276).
44. Папакін Г. Архіви України в міжнародних та міжрегіональних програмах збереження культурної спадщини: досвід та перспективи // Архіви України. – 2008. – № 1-25 (260). – С. 150-158.
45. Пасічник М.С. Історія України: державницькі процеси, розвиток культури та політичні перспективи : [навч. посіб.] / М.С. Пасічник. – К.: Знання, 2006. – 735 с.
46. Революция на Украине по мемуарам белых.- М., 1990.
47. Реєнт О. Велика війна 1914–1918 рр. і Україна. У 2-х кн. – Кн. 1: Історичні нариси / О. Реєнт. – К.: ТОВ «Видавництво “КЛІО”», 2014. – 784 с.
48. Рудич Ф.Н. Формування політичних структур в сучасній Україні: політичний аналіз //УІЖ-1994-№2.
49. Русін Р.М. Історіографія політичних репресій міжвоєнного періоду в Україні (20-30-ті рр. ХХ ст.) : моногр. / Р.М. Русін, М.М. Шитюк, Д.В. Нефьодов. - Миколаїв : Іліон, 2016. - 244 с.
50. Семенюк С. Історія українського народу / С. Семенюк — Львів: Апріорі, 2010 — 608 с.
51. Слюсаренко А.Г., Томенко М.В. Нові політичні партії України. Довідник.-К, 1990.

52. Смолій В.А. Генеалогія : зб. наук. пр.. Вип. II. Генеалогія соціальних, локальних та етнічних груп України: джерела, методи дослідження, зв'язок із соціальною історією / В.А. Смолій. - К. : Вид. дім Антиквар, 2016. - 390 с.
53. Сторінки історії України. XX століття. Посібник для вчителя.-К., 1993
54. Трубайчук А.Ф. Друга світова війна.-К., 1995
55. Украинская ССР в Великой Отечественной войне Советского Союза. В 3 т.- К., 1975
56. Україна: друга половина XX століття: Нариси історії.-К., 1997
57. Україна: політична історія. XX – початок XXI століття / В. Баран [та ін.]; ред. В. А. Смолій, Ю. А. Левенець. – К.: Парламентське видавництво, 2007. – 1028 с.
58. Україна: утвердження незалежної держави (1991-2001) / Н. П. Барановська [та ін.]; відп. ред. В. М. Литвин. – К.: Видавничий дім «Альтернативи», 2001. – 703 с.
59. Українська архівна енциклопедія. Д-М. Робочий зошит / Держкомархів України, УНДІАСД. – К., 2006. – 348 с.
60. Українська архівна енциклопедія: Н-Я. Робочий зошит. / Держкомархів України, УНДІАСД. – К., 2007. – 256 с.
61. Українська революція і державність (1917-1920pp.)/ Уклад. А. Л. Панова, В. Ф. Солдатенко, Л. В. Беляєва та ін. - К.: Б. в., 2001. - 808 с.
62. Хрестоматія з історії України.-К., 1998
63. Шаповал Ю. Україна XX ст.: Особи та події в контексті важкої історії / Ю. Шаповал. – К.: Генеза, 2001. – 560 с.
64. Шейко В.М., Кушнарєнко Н.М. Організація та методика науково-дослідницької діяльності / В.М. Шейко, Н.М. Кушнарєнко. – К.: Знання-Прес, 2002. – 295 с.
65. Шип Н. Дискусія про термін „Русь” / Н. Шип // Український історичний журнал. – 2002. – № 6. – С. 92-107.
66. Шкільник М. Україна у боротьбі за державність в 1917– 1921 pp. : спомини і роздуми / М. Шкільник. – Київ ТОВ «Вид-во «Кліо», 2016. – 512 с.
67. Яворницький Д. І. До історії степової України / Д. І.Яворницький — Д. : Січ, 2004. — 443 с.

Підручники

1. Лях Р.Д., Темірова Н.Р. Історія України: підруч. для 7 кл. / Р. Лях, Н. Темірова. - 4-те вид., випр. - К. : Генеза, 2003. - 190 с.: іл.
2. Свідерський Ю.Ю., Ладиченко Т.В. Романишин Н.Ю. Історія України: Підручник для 7 кл. - К.: Грамота, 2007. - 272 с.: іл.
3. Смолій В.А. Історія України: Підруч. для 7 кл. загальноосвіт. навч. закл. / В.А.Смолій, В.С.Степанков. - К.: Генеза, 2007. - 224 с.: іл., карти.
4. Гісем О.В., Мартинюк О.О. Історія України. 8 клас: Підручник для загальноосвіт. навч.закл. / О.В.Гісем, О.О.Мартинюк. - Х.: АН ГРО плюс, 2008. - 256 с.: іл.

5. Власов В.С. Історія України: 8 кл.: підруч. для загальноосвіт. навч. закл. / В.С.Власов. - К.: Генеза, 2008. - 304 с.: іл., карти.
6. Швидько Г.К. Історія України, XVI-XVIII ст.: підруч. для 8-го кл. загальноосвіт. навч. закл. / Г.К.Швидько. - К.: Генеза, 2008. - 336 с.: іл., карти.
7. Струкевич О.К. Історія України: Підручн. для 9-го кл. загальноосвіт. навч. закл. / О.К.Струкевич. - К.: Грамота, 2009. - 288 с.: іл.
8. Турченко Ф.Г. історія України.: підруч. для 9 кл. загальноосвіт. навч. закл. / Ф.Г.Турченко, В.М.Мороко. - 2-ге вид. - К.: Генеза, 2011. - 352 с.: іл., карти.
9. Реєнт О. Історія України: підруч. для 9 кл. загальноосвіт. навч. закл. / О. Реєнт, О. Малій. - К.: Генеза, 2009. - 240 с.: іл., карти.
10. Струкевич О.К. Історія України: підр. для 9 кл. загальноосвіт. навч. закл. : рівень тандарту, академічний рівень.- К. : Генеза, 2009.- 286 с.:іл., карти
11. Кульчицький С.В., Лебедева Ю.Г. Історія України: підр. для 10 кл. загальноосвіт. навч. закл. : рівень тандарту, академічний рівень.- К. : Генеза, 2010.- 304 с.:іл., карти
12. Реєнт О.П., Малій О.В. Історія України: Підручн. для 10 класу загальноосвіт. навч. закл. - К.: Генеза, 2010. - 240 с.
13. Турченко Ф.Г. Новітня історія України. Частина перша. 1914 - 1939. Підруч. для 10-го кл. серед. загальноосвіт. навч. закл. / Ф.Г.Турченко. - Вид. 3-те, виправл. та допов. - К.: Генеза, 2003. - 352 с.: іл.
14. Турченко Ф.Г. Новітня історія України (1939 - початок ХХІ ст.): Підручник для 11-го кл. серед. загальноосв. навч. закл. / Ф.Г.Турченко, П.П.Панченко, С.М.Тимченко. - Вид. 5-те, доопрац. й допов. - К.: Генеза, 2006. - 384 с.: іл., карти.
15. Свідерський Ю. Ю Давня і середньовічна історія України – Ч. I. / Ю. Ю. Свідерський, В. М. Окаринський .– Тернопіль: Астон, 2007. – 368 с.
16. Коріненко П. С. Новітня історія України (1939 – 2007 рр.). / П. С. Коріненко, М. В. Бармак, В. Д. Терещенко – Ч. IV. – Тернопіль: Видавництво Астон, 2007. – 400 с.
17. Касьянов Г. В. Україна 1991–2007: нариси новітньої історії / Г. В. Касьянов. – К.: Наш час, 2008. – 432 с.
18. Пометун О.І. Історія України: підр. для 11 кл. загальноосвіт. навч. закл. : рівень тандарту, академічний рівень.-Харків. : Сиція, 2012.- 336 с.:іл.
19. Баран В. Історичні витоки українського народу / В. Баран, Я. Баран. – К.: Генеза, 2005. – 208 с.
20. Бойко О. Д. Історія України : підручник / О. Д. Бойко. - 4-е вид. – К. : Академвидав, - 2012. – 704 с.
21. Бойко О. Д. Нариси з новітньої історії України (1985-1991 рр.): навч. посіб. – К.: Кондор. – 2004. -357с.
22. Брехуненко В. Східна брама Європи. Козацька Україна в середині XVII-XVIII ст. / В. Брехуненко. – К. : Темпора,2014. – 504 с.
23. Вівчарик М. М. Україна: від етносу до нації: Навч. посібник. –К.: Вища школа, 2004. -239с.

24. Гісем О.В. Історія України: комплексний довідник / О.В. Гісем, О.О. Мартинюк. – Х.: Ранок-НТ, 2010. – 480 с.
25. Горєлов М. Є. Цивілізаційна історія України / М.Є. Горєлов, О.П. Моця та ін. – К.: ЕксОб. – 2005. – 632 с.
26. Греченко В.А. Історія України: модульний курс: навчальний посібник для ВНЗ / В.А. Греченко. – Х. : Торгінг плюс, 2009. – 384 с.
27. До 100-річчя Української революції / упоряд. О.П. Мокрогуз. – Х. : Основа, 2017. – 80 с.
28. Литвин В. М. Історія України. Підручник / В. М. Литвин. – К.: Наукова думка, 2010. -831с.
29. Мицик Ю.А. Історія України: навчальний посібник для ЗНЗ / Ю.А. Мицик, О.Г. Бажан, В.С. Власов. – К.: Києво-Могилянська академія, 2010. – 595с.
30. Снайдер Т. Українська історія, російська політика, європейське майбутнє / Тімоті Снайдер; за ред. О. Панича; перекл. О. Панича, Р. Свято. – К. : ДУХ І ЛІТЕРА, 2014. - 232 с.
31. Снайдер Т. Чорна земля. Голокост як історія і застереження / Тімоті Снайдер ; пер. з англ.: П. Білак, О. Камишнікова, Т. Родіонова; наук. ред. В. Склокін. – К. : ТОВ «АРТ КНИГА», 2017. – 394 с.
32. Яковенко Н. Дзеркала ідентичності. Дослідження з історії уявлень т ідей в Україні XVI – початку XVIII століття / Н. Яковенко. - К. : Laugus, 2012. - 472 с.

Посібники

1. Алексеев Ю. М., Вертерел А. Г. Історія України.: Навчальний посібник. - К: Каравела, 2004. - 256 с.
2. Білоцерківський В. Я. Історія України: навчальний посібник. - К: Центр учбової літератури, 2007. - 535 с.
3. . Видатні постаті в історії України (IX - XIX ст.): Короткі біографічні нариси. Історичні та художні портрети / В. І. Гусєв, О. Г. Сокирко, В. Г. Червінський. - К: Вища школа, 2002. - 359 с.
4. Гісем О.В. Історія України. Збірник типових тестових завдань: навч. посіб. / О.В.Гісем, О.О.Мартинюк. - К.: Український центр підготовки абітурієнтів, 2013. - 208с.
5. Гісем О.В., Мартинюк О.О., Трухан О.Ф. Історія України. 7-9 класи: Наочний довідник / О.В. Гісем, О.О. Мартинюк, О.Ф. Трухан. - К.; Харків: Веста, 2007. - 176 с.
6. Гісем О.В., Мартинюк О.О. Історія України. 10-11 класи: Наочний довідник / О.В.Гісем, О.О.Мартинюк. - К.;Х.: Веста, 2007. - 152 с.
7. Довідник з історії України (А-Я): посібник для ЗНЗ / за заг. ред. І. Підкови, Р. Шуста. - 2-ге вид., доопр. і доп. –К.: Генеза, 2001. -1136с.
8. Островський В.В. Готуємося до зовнішнього незалежного оцінювання: збірник тестових завдань з історії України / В.В.Островський. - 2-ге видання, доповнене. - Тернопіль: Мандрівець, 2014. - 424 с.: іл.
9. Кульчицький С. В. Історія України: Довідник для абітурієнтів та школярів загальноосвітніх навчальних закладів. / С. В. Кульчицький, Ю. А. Мицик, В. С. Власов. - К.: Літера ЛТД, 2009. - 528 с.

10. Коріненко П. С. Історія українського селянства: навч.-метод. посіб. / П. С. Коріненко – Тернопіль : [Вид відділ ТНПУ], 2014. – 296 с.
11. Історія України: посібник для 10-11 класів / наук. ред. А. Козицький. – Львів, Піраміда, 2012. – 256 с.
12. Історія України: посібник / за ред. Г. Темка, Л. Тупчієнка. – К.: Академія, 2002. – 480 с.
13. Історія України: словник-довідник / авт.-упоряд. І.Е. Щедріна. – Х. : Країна мрій, 2004. – 148 с.
14. Історія України ХІХ-ХХІ століть: практикум / В.Є. Голубко, Р.В. Лаврицький, А.Ф. Лозинський, М.Я. Нагіряк, В.І. Чура. – К. : Знання, 2015. – 375 с.
15. Кормич Л. Історія України від найдавніших часів і до ХХІ ст.: навч. посібник / Л. Кормич, В. Багацький. – Х.: Одиссей, 2004. – 480 с.
16. Новий довідник: історія України / С. Крупчан, Т. Крупчан, О. Скопненко, О.Іванюк. – К. : Казка, 2006. – 736 с.
17. Сас П. М. Історія України. ХVІ-ХVІІІ століття: Навч. посібник. – Л.: Дивосвіт, 2001. -291 с.
18. Світлична В.В. Історія України: навчальний посібник / В.В. Світлична. – Львів: Новий Світ – 2004. – 304с.
19. Уривалкін О. М. Історія України (середина ХІІІ – середина ХVІІІ століття): навч. посібник / О.М. Уривалкін. – К.: Кондор, 2005. – 284 с.
20. Чутский А. І. Історія України: навчальний посібник. К: МАУП. 2006. - 345 с.